

I.

În căutarea unei învățături holistice despre om (a unei teorii sintetice a personalității)

In psihologia și psihiatria contemporane, în procesul elaborării teoriilor științifice ale personalității se manifestă cu tot mai multă claritate tendința de a găsi căi comune înțelegerii științifice, respectiv religioase a personalității, iar în munca practică a psihologilor, psihiatrilor și preoților – de a merge pe calea ajutorului reciproc, respectului reciproc și schimbului reciproc de experiență în abordarea problemelor educării unei personalități sănătoase și a tratării oamenilor bolnavi.

Teoriile științifice psihologice ale personalității au străbătut în ultimul secol calea dezvoltării de la o abordare pur descriptivă pe bază de in-

trospecție (rezolvarea problemei psihologiei personalității numai pe baza metodei pur subiective a autoobservației) la metodele obiectiv-experimentale ale lui Wundt și, acum, la teoriile de orientare biologică, pur fiziolitică, mecanic-materialistă (școalile reflexologică și behavioristă). În toate aceste ultime teorii, conceptul de personalitate a fost în mod inevitabil sărăcit: studiul s-a mărginit la cercetarea „operațiilor” luate aparte sau a reacțiilor înregistrate în mod obiectiv. Viața lăuntrică a personalității nu a fost înregistrată în experimente și apărea, în cel mai bun caz, fie ca un „factor individual ce se evidențiază în experimentul de laborator”, fie ca o „piedică pentru experimentul de laborator”; utilizarea unor termeni psihologici de către fiziologi în procesul experimental era sancționată. Nu există aici nici posibilitatea, nici necesitatea de a expune în parte fiecare dintre aceste numeroase teorii.

Caracterul nesatisfăcător, unilateral, mărginit al acestor teorii a devenit acum general recunoscut. Are loc un proces de penetrare a **conceptului de personalitate chiar și în teoriile de orientare biologică**. Devin ubicuitare

căutările unei abordări sintetice, care în structura personalității ia în considerare **toate laturile, toate aspectele acesteia**.

Teoriile sociologice contemporane ale personalității cer să fie cercetate atât aspectele ei biologice („biogene”), cât și psihologice („psihogene”) și sociale („sociogene”).

Spre deosebire de teoriile mecaniste, materialiste, **psihologia dialectică** vede factorul principal, determinant al personalității în relațiile ei sociale (V. N. Miasișcev), în cele mai înalte poziții ideatice, motive, scopuri și valori (sociale și spirituale) ale ei, care definesc „sensul personal” al comportamentului și gesturilor omului (A. N. Leontiev), care reprezintă partea indispensabilă și definitorie a personalității, care asigură inhibiția și reglarea tuturor formelor înnăscute și dobândite de comportament. I.P. Pavlov vedea baza fiziolitică a acestei instanțe supreme, pur omenești, în al doilea sistem de semnalizare.

În calitate de teză fundamentală a psihologiei dialectice apare „unitatea dintre conștiință și activitate”, deoarece „conștiința inactivă este spirit pur, o abstracțiune, iar activitatea inconștientă este „ceaaltă față” a ace-

leiași psihologiei introspective" (S. L. Rubinștein).

Astfel, pe măsura eliberării de gândirea primitivă, mecanicist-materialistă („psihicul este o funcție a creierului la fel cum a secreta fierea este o funcție a ficatului") apare **recunoașterea valorilor duhovnicești**, bazelor duhovnicești ale personalității, ce nu pot fi reduse la procese fizico-chimice.

Teza, devenită în secolul al XIX-lea dogmă, potrivit căreia știința poate reduce cu succes toate manifestările psihice ale omului la procese fizice și chimice, măsurabile în spațiu și în timp, este apreciată ca „pericol pentru civilizația contemporană și eroare metodologică extrem de importantă” (A. Hardy, profesor de istorie naturală și director al centrului științific de cercetare obiectivă a experienței religioase din Manchester, Anglia).

Astfel, devine o cerință generală și imperativă **cercetarea omului dintr-o perspectivă holistică, în toată deplinătatea manifestărilor sale fizice, psihice și duhovnicești** văzute ca aparținând unei personalități duhovnicești. Și aceasta este o realizare indiscutabilă a gândirii științifice contemporane, mai ales în comparație cu

acea perioadă când însuși conceptul de personalitate era odios în literatură noastră științifică și artistică, iar psihologia și sociologia fuseseră declarate inutile ca discipline științifice.

Psihologul sau psihiatrul credincios pot și trebui să urmărească cu interes felul cum este aprofundată și extinsă gândirea materialiștilor contemporani în cercetări și în concepțiile teoretice asupra personalității și a dezvoltării ei normale și patologice (V. N. Miasișcev, A. N. Leontiev, S. L. Rubinștein, Šcekanskii, Šibutani și alții). Și, în etapa dată, teoriile sociologice și psihologice acceptate oficial în țara noastră n-au decât să vadă în dezvoltarea personalității duhovnicești a omului doar „atoțputernica influență a raporturilor sociale, a întregii sume a experienței social-istorice și personale”. Va fi foarte interesant de observat cum va începe să se extindă la savanți obiectivisti înțelegerea personalității duhovnicești a omului și a relațiilor ei cu straturile inferioare ale existenței – cel sufletesc și cel biologic.

Iar pentru noi, acum, prezintă interes anumite teorii psihologice și filozofice, care văd personalitatea ca „activitate de la sine activă, de la sine

creatoare, îndreptată către un anumit scop și plină de sens, ca sistem finit, fundamentat mai degrabă metafizic decât experimental" (V. Stern).

Acest tip de teorii, filosofic orientate, ale personalității își au originea la M. Scheler, care, datorită calităților săle morale și intelectuale, a fost numit „Socrate al contemporaneității”. El este creatorul unei doctrine holistice despre om, întemeiate pe experiența creștină. La baza acestei doctrine se află necesitatea de a lua în considerare **toate straturile personalității**: somatice, vitale, psihice și duhovnicești în interdependența lor. El analizează nu doar manifestările psihice înregistrate obiectiv, ci și trăiri cum ar fi bunătatea, evlavia, dragostea, căința, rușinea, fatalismul, ce este „eul” meu, sensul vieții și.a.m.d.

A fost stabilit și este în curs de a fi atins scopul de a depăși stadiul reducerii omului la existență pur biologică sau psihică. Obiectul cercetării este omul ca întreg, ca personalitate duhovnicească, ce posedă o anumită autonomie față de procesele biologice și psihice. Trăirile religioase nu sunt ceva întâmplător, nici simple reflexii ale relațiilor de producție și sociale:

ele au o însemnatate bine determinată în tot sistemul integral al personalității, în „ierarhia generală a valorilor” din viața personalității. Mai mult decât atât, **sfera duhovnicească personală este concepută ca dominantă** și aflată în relații bine determinate cu cea **sufletească** și cu cea biologică. Psihologia religioasă contemporană recunoaște relația dialectică și dinamică cu Dumnezeu ca pe una dintre cele mai importante dimensiuni ale personalității.

Tocmai pe terenul doctrinei sintetice privitoare la personalitatea umană („antropologia personalistă”), care ia în considerare **toate straturile existenței**, apar relații fertile între teolog, psihiatru și psiholog și se stabilesc raporturi corecte între știință și religie (N. Neumann).

Este firesc faptul că în domeniul științific această concepție nu poate fi încă socotită ca definitivă; ea este doar în curs de dezvoltare, și ca atare este fertilă în știință. În ea aflăm multe lucruri apropiate și concordante cu învățătura teologilor ortodocși și a Părinților Bisericii, pentru care personalitatea umană are o valoare veșnică irepetabilă, absolut de neînlocu-

it în deplinul înțeles al cuvântului. Și această valoare veșnică a omului nu moare în sensul deplinei anihilări. **Duhul omenesc trece în altă sferă a existenței**, dintr-o formă în alta, nemăsurat mai mare.

II.

Concepția trihotomică a structurii personalității în antropologia creștină

Intreaga experiență religioasă multiseculară a abordării teologice și practice a personalității umane în creștinism este pătrunsă de ideea structurii trihotomice a personalității, a faptului că în ea apare nu numai stratul duhovnicesc, ci și cel sufletesc și cel trupesc (biologic, „natural”) ale existenței. Atât la Părinții și învățătorii vechi ai Bisericii, ca și la cei contemporani, descoperim în mod constant atenția față de toată personalitatea, în integralitatea ei, nu doar față de duhul și de sufletul omului, ci și față de trup, a cărui participare la viața duhovnicească este recunoscută ca axiomă. Antropologia creștină a Sfântului Grigorie Palama (secolul al XIV-lea), ca și pedagogia creștină în natura sa a lui K.

Ușinskii (secolul al XIX-lea)¹, este edificată pe baza înțelegerii în om a manifestărilor diferențiate și aflate în interdependentă ale duhului, sufletului și trupului.

Unitatea și armonia tuturor laturilor personalității umane, starea căreia fost dată omului în curația lui de la început, iar după aceea a fost pierdută ca rezultat al nesocotirii legilor vieții duhovnicești și acum reprezentă o stare căutată, la care omul este însărcinat să ajungă: *Iar Însuși Dumnezeul păcii să vă sfîrșească pe voi întru toate desăvârșit, și întru tot întreg duhul vostru, și sufletul, și trupul fără de prihană întru venirea Domnului nostru Iisus Hristos să se păzească* (I Tes. 5, 23)².

¹ Amintim că opera fundamentală a lui Ușinskii, *Antropologia pedagogică*, este alcătuită din trei volume: 1. Educarea trupului, 2. Educarea sufletului și 3. Educarea duhului, și că fundamentele creștine ale antropologiei lui sunt absolut evidente (n. a.).

² Ne vom permite să amintim, pe baza a numai două exemple, că această idee a integrării în unitate a tuturor laturilor personalității umane ca semn al sănătății se face simțită nu numai în psihologia religioasă, ci și în știință obiectivă și în literatura artistică. Către sfârșitul vieții, I. P. Pavlov spunea adeptașorii că înțelegerea lui fiziolitică a activității nervoase superioare (psihice) nu elimină

Acest îndemn al Apostolului Pavel străbate ca un fir roșu toate veacurile. Iată, în continuare, câteva exemple.

Nicodim Aghioritul (secolul al XIX-lea) scrie: „Duhul tău, care îl cauță pe Dumnezeul Cel ceresc, să stăpânească peste suflet și peste trup, a căror menire este de a rândui viața vremelnică”.

Pentru Macarie cel Mare, ascet din secolul al IV-lea, era evidentă depen-

absolut deloc manifestările duhovnicești ale personalității umane. În particular, pentru înțelegerea fiziologică a funcțiilor superioare, care regleză și inhibă activitatea sistemului reflexelor necondiționate (pur biologice) și celui al reflexelor condiționate (asociative, cognitive), el a elaborat teoria celui de-al treilea sistem funcțional al activității nervoase superioare, așa-numitul sistem secund de semnalizare, specific uman, căruia el îi și atribuia însemnatatea reglatoare supremă, afirmând fățuș că baza personalității sănătoase, a integrității „eului” nostru își are rădăcinile în unitatea și interdependentă reciprocă a acestor trei sisteme. Scriitorul american Lion Feuchtwanger scria foarte nimerit despre strămoșii noștri că „posedau capacitatea de a recepta duhul și de a-l transfera asupra altora fără intermediul scrierii și al vorbirii, care usucă și sărăcesc. Ei erau în stare să recepteze nemijlocit toată ființa omului, ca pe un tot, așa cum pământul absoarbe ploaia. Noi, oamenii contemporani, suntem săraci. Ne-am lipsit de darul acesta. Numai puțini îl mai posedă” (n. a.).